

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИЙ ТА СУСПІЛЬНИЙ ЧИННИК СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СІЛЬГОСПВИРОБНИЦТВА

Сучасне споживання європейцями сільськогосподарської продукції на порядок денний перед країнами Євросоюзу ставить питання підвищення її якості. Мова насамперед йде про урахування не лише економічних, а й екологічних та суспільних чинників. Окремі аспекти, пов'язані з цим питанням, знайшли своє наукове висвітлення у напрацюваннях О. Абашкіна, В. Собчика, В. Власова. Однак, на думку автора запропонованої статті, подальшого вивчення потребують економіко-екологічний та суспільний чинники сучасного європейського сільгоспвиробництва, що і є метою публікації. Об'єкт вивчення – сучасне європейське сільськогосподарське виробництво, предмет – економіко-екологічний та суспільний чинники такого виробництва.

Спільна аграрна політика ЄС створила відповідне політико-правове поле для розвитку здорової конкуренції у сфері сільськогосподарського виробництва. Виробництво високоякісної сільгосппродукції стало вигідним, адже це відкривало додаткові можливості для її реалізації. На початку 1990-х років найвищий індекс якості (86 пунктів) мала сільгосппродукція Німеччини, за нею – Данія (78 пунктів), Бельгія (73), Англія і Франція – по 55 пунктів [1, 8].

В Австрії популярною стала практика споживання продуктів, вироблених безпосередньо на фермах. Держава розгорнула програму стимулювання прямих поставок молока з ферм до шкіл, дитячих садків, лікарень, будинків для людей похилого віку. Домогосподарки охоче купували на спеціалізованих ринках домашнє масло, сир, сметану, ковбаси [2, 38].

Організаційні приготування Польщі до ЄС виявили складні соціально-еколого-економічні проблеми у функціонуванні агросфери. Нагальним завданням постало проведення виваженої екологічної політики у землеробстві з тим, аби домогтися збалансованого розвитку сільських територій, раціонального використання земельних ресурсів, контролю за якістю продукції [3, 15].

В окремих країнах ЄС, зокрема Данії, вдалося швидко досягти економічного ефекту вигоди від екологічно чистих технологій вирощування продукції. Діючі закони жорстко регулювали застосування хімічних речовин, порядок і масштаби використання органічних добрив, а також виключали викиди відходів сільгоспвиробництва в навколишнє середовище. Скорочувався продаж пестицидів [4, 40].

З 2000 р. ЄС були введені нові правила маркування м'ясної продукції. Вони вимагали обов'язкової інформації на етикетці про місце (країну), де забита тварина, розроблена туша, приготований продукт. У січні 2002 р. до неї було додано інформацію про місце народження і вирощування тварини. На відміну від інших країн, Данія нові правила маркування поширила і на м'ясний фарш [4, 42].

Виробництво екологічно чистої продукції потребувало внесення органічних добрив, чіткого дотримання сівозмін. В 1990-і роки країни ЄС

охопив „органічний бум”, все більшої популярності почала набувати біологічна та органічна система землеробства [5, 14]. Головна її перевага – висока якість сільськогосподарської продукції, зменшення забруднення навколишнього середовища, зберігання родючості ґрунтів. Фермери почали обробляти ґрунти і розводити худобу, мінімізуючи при цьому використання штучних добрив, добавок до кормів тощо. Була створена і успішно діяла Міжнародна федерація руху за органічне землеробство, до якої увійшло понад 50 країн. За біологічною системою землеробства у Франції працювало понад 5 тис. фермерських господарств, в Австрії і Нідерландах – відповідно 1500 і 500 [6, 50].

Країнам ЄС корисним був досвід Нідерландів із використання органічних і мінеральних добрив, особливо технології їхнього внесення у ґрунт. Тут широко і ефективно застосовувалися засоби захисту рослин, чітко працювали служби прогнозування шкідників. Обчислювальні центри сільгоспуніверситетів кодували і обробляли результати обстеження стану посівів, ступінь зараження та виробляли для фермерів конкретні рекомендації. У країні використовувалися досконалі самохідні і причіпні машини, механізми для внесення добрив. Вони справляли мінімальний техногенний вплив на ґрунти, унеможлилювали нанесення екологічної шкоди природним агроландшафтам [7, 18].

Зі вступом до ЄС кардинально вимушена була змінити національні стереотипи щодо якості сільськогосподарської продукції Швеції. В 1960-1980-ті роки сільське господарство Швеції залишалося багато в чому екологічно шкідливим. Фермерам було вигідно використовувати важкі хімічні добрива, концентровані добавки до кормів для ВРХ. На початку 1990-х років переважна кількість сільгосппродукції була низької якості [8, 64].

В Євросоюзі приділялась увага агроекології, зокрема відновленню родючості земель. Водночас частка деградованих угідь залишалася значною. В Угорщині водною ерозією було охоплено близько 2,3 млн га [9, 105].

ЄС враховував деякі тенденції світового виробництва продовольчих ресурсів. Водночас тут часто відбувалися зворотні тенденції. Якщо, скажімо, в цілому світі площі землі в обробітку постійно зростали, то в країнах ЄС, навпаки, швидко виводилися із сільськогосподарського використання угіддя, непридатні для екологічного землеробства. Разом із тим, вони мусили враховувати світову динаміку змін у співвідношенні використання орних земель при вирощуванні окремих груп культур. Крім того, вимоги світового ринку, зміни смаку людей в окремих регіонах планети зумовили посилення загальносвітової тенденції, яка була визначена раніше, щодо змін площ олійних культур та овочів [10, 31]. Екологізація виробництва змушувала країни ЄС збільшувати норми використання води на зрошення. В ЄС показник частки зрошених земель у загальній площі орних досяг 17,6%, тоді як у світі він сягнув 37,8% [11, 144].

Європейський Союз застосовував одну з найкращих моделей санітарного контролю, що гарантувала високий рівень якості та безпеки продуктів тваринництва. Ветеринарні служби країн – членів ЄС відігравали провідну роль у здійсненні фундаментальних місій у сфері захисту здоров'я худоби і людей. Ветеринарні служби свою роботу вибудовували за такими основними принципами:

– гармонізація заходів щодо здоров'я тварин, які включали захист від епізоотій, зоотехнію та публічне здоров'я, повинна гарантувати рівень санітарної безпеки еквівалентний для всіх європейських споживачів;

- відповідальність за законодавство ЄС та вжиття необхідних санкцій;
- спільний режим контролю об'єктів ветеринарно-санітарного нагляду на прикордонних постах;
- персональна відповідальність лікарів ветеринарної медицини за підписання санітарних сертифікатів;
- покладання інспекторських функцій на офіс продовольства та ветеринарії Єврокомісії [12, 124].

Вступаючи до ЄС, ветеринарна служба країн-кандидатів мала довести, що результативність та ефективність її діяльності гарантуватиме європейський рівень захисту споживачів.

Поява генетично модифікованих продуктів змусила керівні органи ЄС розробити відповідне законодавство та виробити єдині стандарти маркування. Регламент ЄС 258/97 започаткував примусове маркування, а регламенти 1829/2003 і 1830/2003 визначали, що цій процедурі мали піддаватись всі продукти, які містять модифіковані гени [13, 6]. Концепція ЄС не забороняла ведення сільського господарства із застосуванням біотехнологій. З 2002 р. почала діяти процедура надання згоди компетентними органами на випуск трансгенної продукції на ринок. До 2004 р. жоден з ГМ продуктів (близько 18 найменувань) не одержав дозволу на використання на внутрішньому ринку чи імпортування. Лише в травні 2004 р. Комісією було легалізовано імпорт консервованого ГМ зерна солодкої кукурудзи компанії Сінхента [14, 88]. ЄС змушений був протидіяти експансіоністській політиці США, спрямованій на просування до Європейського ринку своєї біотехнологічної продукції. Виникла ситуація, коли США, активно пропагуючи товари новітніх технологій, не бажали ухвалювати закони, які б враховували потреби сучасного споживчого ринку, а ЄС, маючи розгалужену систему нормативних актів, не здатний застосувати їх на практиці, побоюючись конкуренції з боку своїх торгових партнерів. ЄС в апеляційних органах доводилося відстоювати законність власних рішень, які забороняли імпорт м'яса і молока американського походження, виробленого на основі коров'ячого гормону росту. В 1999 р. рішення було винесено не на користь Співдружності, оскільки не було надано доказів проведеної наукової оцінки ризику щодо можливих негативних наслідків цих продуктів на здоров'я людини.

У серпні 2003 р. Європейський суд визнав правомірними дії Італії із заборони імпорту на свою територію генетично модифікованої кукурудзи, відхилив позов американської компанії „Монсанто” до італійського уряду [14, 634].

Прагнення забезпечити конкурентність національних галузей сільського господарства змушували країни-члени ЄС постійно шукати шляхів удосконалення процесу виробництва. Для Великобританії великого значення набувало виробництво цукрових буряків. У 1995 р. 10 тис. виробників займалися цією справою. Протягом 1985-1995 рр. їх чисельність зменшилася на 14%.

Здатність Великобританії швидко відреагувати на потреби цукрового ринку ЄС зумовлювалася тісним зв'язком виробників і науковців. Селекціонерами були запропоновані розробки, що стосувалися генетичного покращення, стійких до хвороб сортів та прогресивні технології захисту. Завдяки науково-дослідній діяльності Фонду дослідження місцевого вирощування цукрових буряків і науки (SBREC) було досягнуто на 90% посівів цукрових буряків популяції – 75 тис. рослин на га і більше [15, 49]. Прогрес

у галузі механізації вирощування стосувався передусім розробки більш ефективної техніки для обробітку ґрунту. Фермери перейшли на багаторядні збиральні машини з автоматичними сенсорами ряду і багатьма раціональними установками. Досягнуто прогресу у боротьбі з хворобами рослин і ґрунту.

За обсягами виробництва сільгосппродукції на душу населення перше, друге і третє місця серед країн ЄС займали відповідно Данія, Ірландія і Голландія. В абсолютних величинах першість посідали Франція і Німеччина.

Зі вступом до ЄС Австрія намагалася інтенсифікувати скотарство, закріпити досвід цього виду діяльності та традицію країни „самої здорової худоби”. Справді, традиційно невеликі розміри тваринницьких ферм дозволяли вести найбільш раціонально і ефективно вирощування ВРХ. В передгір’ях Альп ставлення фермерів до худоби було завжди поважним. Більшість їх навіть намагалася знати корів за їх ім’ям. Культивувалися породи молочно-м’ясного, м’ясо-молочного напрямку, більше десяти різновидів. Основною вважалася семинтальська порода. Досить мобільно проводилася селекційна робота. Ця обставина зумовлювалася економічною доцільністю. На початку 2000-х років в Австрії поліпшенням популяції корів займалося 29,7 тис. племінних господарств, у яких утримувалося 332,1 тис. голів. Ці підприємства об’єднані в 24 племінні об’єднання, що діяли як товариства з обмеженою відповідальністю [15, 46].

Поголів’я ВРХ в країнах ЄС становило 82,5 млн голів, в тому числі у Франції – 20,2 млн, Данії – 2 млн голів. Данія залишалась шостим у світі і провідним в Європі виробником м’яса. У 2000 році м’ясний концерн „Деніш Краун” мав об’єм обігу товарної продукції на суму 37 млрд датських крон (5,3 млрд дол.) [2, 41].

Ринок виробництва свинини країн ЄС залишався найбільшим у світі. Окремі країни, зокрема Данія, мали власний імідж у світі у цій галузі. Беконне і м’ясне свинарство, кормову базу якого становили відходи молочного і цукрового виробництва, концкорми, коренеплоди, картопля, забезпечувало половину вартості датського сільськогосподарського експорту [4, 64]. Протягом 1995-2000 рр. поголів’я свиней зросло більше, ніж на два мільйони і досягло 22,5 млн голів. За рівнем споживання свинини на душу населення країна посідала перше місце серед країн ЄС [16, 42]. Основним споживачем датського бекону залишалася Великобританія, споживачі якої віддавали перевагу нежирній свинині. Країна продовжувала утримувати першість на цьому ринку і у країнах третього світу. Постійно зростав асортимент продукції, що випускався на базі свинарства. Ця галузь стала типовим прикладом „безвідходного” виробництва. Успішно функціонувала власне „датська” технологія переробки туш, яка забезпечувала високу якість продукції [4, 7].

Отже, підсумовуючи все вище сказане, зазначимо, що сільське господарство ЄС розвивалося відповідно економічній і агротехнічній стратегії Співдружності. Відбувалися суттєві зрушення в якісних параметрах виробленої продукції. Ринок сільгосппродукції ЄС зайняв потенційну вагому нішу у світовому продовольчому ринку. Важливими складовими у виробництві сільськогосподарської продукції стали економічний та суспільний.

1. Абашикина О.Ю. *Капитализм по-датски*. – М.: Знание, 1992.

2. Царенко Н.А. *Организационно-экономические аспекты скотоводства: отечественный и зарубежный опыт*. – Сумы: Из-во „Университетская книга”, 1998.

3. Собчик В.М. Теоретико-методологічні засади формування екологічної культури сільськогосподарського виробництва: автореферат дис. ... д. с.-г. наук. – К.: УААН, 2004.
4. Деловая Дания. Экономика и связи с Россией в 1999-2001 гг.
5. Арохія: Підручник /М.М.Городній, А.Г.Сердюк, В.А.Копілевич та ін. За ред. М.М.Городнього. – К.: Вища шк., 1995.
6. Аршии В.І. Сучасний стан виробництва економічно чистої продукції в країнах світу // Економіка АПК. – 2005. – №3.
7. Ковалев А.Т., Щеглов И.А. Некоторые вопросы сельскохозяйственного производства Нидерландов. Обзорная информация. – М.: ВАСХНИЛ, 1985.
8. Литторин Свен-Отто. Крушение социалистического мифа. – М., 1999.
9. Власов В.І. Деякі тенденції світового виробництва продовольчих ресурсів // Економіка АПК. – 2006. – №4.
10. Білорус О.Г., Власов В.І. Хто володіє хлібом, той володіє світом // Політика і час. – 1995. – №12.
11. Власов В.І. Деякі тенденції світового виробництва продовольчих ресурсів // Економіка АПК. – 2006. – №4.
12. Янсен Ф. Эпоха инноваций. Пер. с англ. – М.: Инфра-М., 2002.
13. Regulation (EC) No 258/97 of the European Parliament and of the Council concerning novel foods and novel food ingredients, 27 January 1997 //Official Journal. – 1997.
14. Медведева М.О. Міжнародне право та біотехнології. – К.: Прометей, 2006.
15. Промышленная политика и международные отношения. Сб. статей: В 2-х книгах / Под ред. Кузнецова Ю.В. – Челябинск: Социум, 2005.

А. Шевельков

АГРАРНАЯ ПОЛИТИКА В 1960-Е ГГ. В СССР: К ИСТОРИИ КРИЗИСА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Недоступность исследователей к архивным документам ЦК, Политбюро ЦК КПСС длительное время не позволяло подготовить обобщающие труды по аграрной истории 60 – 80-х гг. XX века. Многие из фондов бывших партийных архивов были открыты только со второй половины 90-х гг., и продолжают рассекречиваться до настоящего времени. И сегодня исследователи не могут работать с полным перечнем документов Политбюро, архива Президента РФ. Издание сборников отдельных документов Президиума ЦК КПСС 1954 – 1964 гг., осуществленное в последние годы РАН и Федеральной архивной службой, лишь малая часть материалов, в которых нуждаются историки. Необходимы публикации сборников документов непосредственно по аграрной истории второй половины минувшего века. Введение в научный оборот широкого круга архивных источников, включая рассекреченные документы пленумов и Сельскохозяйственного отдела ЦК КПСС, позволяет не только восстановить более правдивую аграрную историю 1960-х гг., но и изучить механизм выработки аграрной политики, выявить основные причины возникновения и углубления кризиса в сельском хозяйстве страны. В данной статье, на основе восстановленных архивных документов, ставится задача восполнить не только